

KAM KRÁČÍ MORFOLOGIE ANEB OHLÉDNUTÍ ZA 17TH INTERNATIONAL MORPHOLOGY MEETING

Ve dnech 18.–21. února 2016 se ve Vídni uskutečnil 17. ročník konference International Morphology Meeting. Program se skládal ze tří plenárních přednášek, čtyř paralelních tematických workshopů, dvou volných paralelních sekcí, v nichž bylo prezentováno celkově 39 příspěvků, a dvou posterových sekcí. Stanoveným ústředním tématem konference byla morfoloogická konkurence,¹ nešlo však o téma výhradní. Zazněly tak i příspěvky na další témata, a to z nejrůznějších teoretických a metodologických perspektiv.

Tato zpráva nemá za cíl poskytnout komplexní přehled všech příspěvků. Namísto toho se zaměříme na přiblížení vybraných příspěvků, které nás obzvláště zaujaly, a zároveň se pokusíme nastínit určité vývojové tendence ve zkoumání morfoloogie, které byly podle našeho názoru z konferenčního dění patrné.

Celou konferenci odstartovala plenární přednáška nestora světové morfoloogie Marka Aronoffa ze Stony Brook University s názvem *Competition and Variation: The Struggle for Life among Words*. Při nahlížení konkurence mezi různými morfoloogickými realizacemi určitého významu se přiklonil ke staré analogii kladené mezi formy biologického života a formy jazykové. Konkrétně si vypůjčil myšlenku ruského biologa Georgije Franceviče Gauseho (1934), že dva biologické druhy nemohou dlouhou dobu žít ve stejné ekologické nice. Konkurenci mezi morfémy tak Aronoff pojímal metaforicky jako soupeření o místo (přesněji o význam a distribuci), které je vpsledku nějak vyřešeno, a to buď zánikem jedné z variant, nebo v podobě určitého „smíru“, tj. například významové či distribuční specifikace jednotlivých realizací. Aronoff přitom došel k závěru, že nemá smysl principiálně rozlišovat mezi alomorfy (tj. distribučními variantami morfému) a konkurujícími si morfémy, protože všechny alomorfy jsou v principu soupeřícími morfémy a nemá smysl definovat některou variantu jako základní.

Druhou plenární přednášku proslovila italská morfoložka Anna M. Thorntonová z Università degli Studi dell'Aquila, a to na téma *Overabundance: A Canonical Typology*. Svůj termín *overabundance* (OA) používá pro situaci, kdy je určitá „buňka“ ve flektivním paradigmatu obývána dvěma či více prostředky (tedy kdy v jazyce existuje více prostředků pro vyjádření téhož významu). Thorntonová vycházela z práce Grevilla Corbetta a jeho přístupu k postihování morfoloogických jevů na základě definování jejich kanonických (zcela čistých a zjevných, často ideálních až neexistujících) případů. Cílem přednášky bylo předložit typologii různých rozměrů OA — zejména šlo o počet možných variant a míru jejich odlišnosti (od drobných rozdílů ve fonologických rysech k supletivismu) — a nalézt kanonickou OA situaci. Tu Thorntonová definovala pomocí čtyř rysů, mezi nimiž byly (1) jedinečnost variující buňky (v kanonické situaci je variující buňka jedna jediná v celém paradigmatu), (2) jedinečnost určitého lexému

---

1 V angličtině se používal termín *morphological competition*, což by bylo možné doslovně překládat jako „morfoloogické soutěžení“. Zde se přikláníme k překladu „morfoloogická konkurence“.

(variace se týká jediného lexému v rámci určitého flektivního typu), (3) frekvenční poměr mezi variantami (kanonická je vyrovnaná frekvence) a (4) podmínky jejich užití (kanonická variace není nijak podmíněná). Ve čtvrtém rysu se přednášející lehce dotkla nejen intralingvistických (stylových nebo gramatických) podmínek, ale i extralingvistických, tj. teritoriálních nebo sociálních. Její přístup se nicméně otevřeně hlásil k intralingvistickému deskriptivismu, což se stalo tématem i v následné diskusi, v níž např. Ingo Plag namítal, že legitimita zkoumání variace forem bez rozhodujícího přihlídnutí k psychologickým a sociálním vlastnostem uživatelů jazyka je sporná.

Zejména přednáška Thorntonové, ale i Aronoffova tedy představovaly spíše tradiční přístupy k morfologii, alespoň z hlediska svého teoretického a metodologického zaměření. Oba se ke zkoumaným jevům stavěli z perspektivy autonomní lingvistiky, nehledali vysvětlení pro popisované jevy v obecně kognitivních či sociálních mechanismech ani nepoužívali složitější statistické či komputační postupy. Z podobného hlediska se morfologii věnoval mimo jiné i workshop Idy Raffaelli věnovaný slovo-tvorným a lexikalizačním procesům v pojmenování barev z mezijazykového hlediska. Mezi takto orientované příspěvky patřil i referát Neila Bermela, Ludka Knittla a Jean Russellové *Near Neighbours, Analogy and Competing Forms in a Nonce-Word study of Czech Morphology*, což byl mimochodem jediný referát na této konferenci, který byl zaměřen výhradně na češtinu (byť čeština se objevila i v několika dalších příspěvcích, které byly orientovány mezijazykově). Bermel a kolegové v tomto příspěvku představili pilotní výzkum zaměřený na otázky konkurence variant *-ové*, *-é* a *-i* v nominativu plurálu životných maskulin. V experimentu používali pro tyto účely speciálně utvořená pseudoslova, která předkládali respondentům v určitém kontextu, jenž jim „přiděloval“ interpretaci nominativu singuláru. Respondenti pak měli za úkol tato pseudoslova doplnit do vět, které na dané pozici vyžadovaly nominativ plurálu. Badatelé tak získali představu o produktivnosti jednotlivých koncovek a mohli testovat, jaké faktory ovlivňují jejich užití. Pilotní studie ukázala, že hlavním faktorem výběru koncovky bylo zakončení kmene. Zajímavé přitom je, že se neukázal vliv sémantických oblastí (například to, že pojmenování profesí častěji přijímají koncovku *-ové* než třeba pojmenování zvířat apod.). Je třeba zmínit, že příspěvek vzbudil pozitivní ohlas, a to i proto, že se jednalo o popis češtiny, která je z morfologického hlediska pro badatele na poli morfologie vysoce zajímavá.

Ačkoliv autonomně lingvisticky byla orientována řada příspěvků, v mnoha dalších prezentacích byly patrné interdisciplinární přesahy. Bylo zřejmé, že řada badatelů se snaží teoretické poznatky o morfologii jednotlivých jazyků konfrontovat a doplňovat na základě psycholingvistického výzkumu zpracování jazyka. Například jeden z paralelních workshopů, který vedli Phaedra Royle a Karsten Steinhauer, se celý věnoval výzkumům online zpracování morfologie a zazněly v něm příspěvky využívající magnetoencefalografii, kognitivní evokované potenciály (ERP) či sledování očních pohybů.

Velice zajímavé byly psycholingvistické výzkumy Natalie Slioussarové věnované morfologické atrakci v ruštině. Slioussarová zkoumala tento jev jak z hlediska produkčního, tak při porozumění, tedy z hlediska zpracování věty. Při zkoumání plurálové atrakce došla k závěru, že atrakce je silnější, pokud je atraktor v singuláru,

ale je homonymní s nominativem plurálu, než když je v genitivu plurálu (Slioussar, v přípravě). Autorka ukázala, v čem tkví výhody zkoumání slovanského jazyka pro psycholingvistický výzkum obecně.

Mezi referáty zaměřenými na psychologické aspekty jazyka byl zajímavý i příspěvek Alexise Dimitriadise, Natalie Boll-Avetisyanové a Toma Fritzscheho věnovaný naučitelnosti flektivní a aglutinační morfologie. Autoři ve svém výzkumu ověřovali předpoklad, že aglutinační morfologie je naučitelná snáze než morfologie flektivní, protože je transparentnější. Ve svém výzkumu využívali metodu učení umělého jazyka, kterou však oproti standardním verzím této metody upravili. Nerozlišovali totiž tréninkovou a testovací fázi, ale obě fáze sloučili, přičemž testované osoby (20 německých a 20 maďarských mluvčích) vždy na obrazovce před sebou viděly dva obrázky a slyšely slovo v určitém tvaru. Tvary se lišily z hlediska čísla: singulár, duál, plurál — a jmenného rodu: maskulinum, femininum, neutrum, což ale testované osoby nevěděly. Jejich úkolem bylo kliknout na jeden z obrázků, který slovu podle nich odpovídal. Zpočátku tedy byly jejich odpovědi spíše náhodné, po každém kliknutí však dostali zpětnou vazbu, zda zvolili správný obrázek, a jejich výkon se zlepšoval. V experimentu bylo celkově 360 položek a badatelé sledovali postupný vývoj správných odpovědí ve flektivní a aglutinační podmínce. Autoři ukázali, že osvojení aglutinačních tvarů bylo pro mluvčí jednodušší (přičemž mezi rodilými mluvčími němčiny a maďarštiny nebyl významný rozdíl). Flektivní tvary si testované osoby osvojovaly pomaleji, přičemž maďarští mluvčí byli v tomto ohledu horší než němečtí.

V průběhu konference zazněly i tři referáty věnované osvojování morfologie dětmi v jejich prvním jazyce. Příspěvek celého kolektivu autorů, který přednesla Dorrit Ravidová, se zaměřil na osvojování slovesných morfologických rodin v hebrejštině. Analyzoval data z různých zdrojů týkajících se dětského jazyka a sledoval postupný růst výskytu morfologicky a sémanticky příbuzných sloves.

Laila Kjærbaeková a Hans Basbøll hovořili ve své přednášce o osvojování plurálových afixů v dánštině. Na základě experimentálních elicitacních dat vyhodnotili, že děti osvojující si dánštinu mnohem častěji nadměrně generalizují semiproduktivní nulové tvoření (*mus* ‚myš‘ > *mus* ‚myši‘) než nejproduktivnější dánský typ *bil* ‚auto‘ > *bil-er* [bile] ‚auta‘. Na námitku, že nejde o nadměrnou generalizaci jistého morfologického typu, ale o prosté opakování stimulu, tj. singuláru, odpovídali autoři velmi přesvědčivě, že podíl takových odpovědí u dánských dětí výrazně přesahuje podíl „nulových“ odpovědí u dětí osvojujících si jiné jazyky, v nichž třeba nulové tvoření není vůbec gramaticky přípustné a v nichž je dobře možné považovat takové odpovědi za prosté opakování stimulu. Toto poměrně zajímavé zjištění autoři prozatím nabídli spíše do diskuse, aniž by přišli s hotovou interpretací.

V rámci workshopu zaměřeného na počítačové metody v morfologické analýze vystoupili také Sabine Stollová a Balthasar Bickel (spoluautorkou byla ještě Jekaterina Mažara), kteří prezentovali nové analýzy vytěžující jejich dlouhodobě sbíraná data o sinotibetském jazyce chintang. Ve workshopu, který byl jinak silně orientován na konekcionistické modely, se sice tematicky trochu vymykali, ale jejich referát vzbudil ohlas. Srovnávali longitudinální data od několika dětí osvojujících si chintang a několika dětí osvojujících si angličtinu. Hlavním záměrem bylo ověřit

předpokládaný rozdílný průběh osvojování polysyntetického chintangu a izolační angličtiny. Ukázalo se, že věk relativně úplného osvojení (věk dosažení stejné entropie v distribuci morfologických tvarů jako mají dospělí) se mezi těmito jazyky neliší (před 4. rokem). Nicméně křivka průběhu osvojování je rozdílná. U dětí osvojujících si chintang se uplatňuje strategie soustředící se nejprve na přibývání slovesných kmenů a teprve později na afixy a jejich růst je obecně v počáteční fázi mnohem strmější.

Důsledně interdisciplinární přístup byl vlastní i třetí plenární přednášce *Discriminative Nature of Associative Learning and Its Implication to Morphology*, kterou pronesl Michael Ramscar z Universität Tübingen. Ramscar zastává shannonovskou představu (viz Shannon, 1948), že jazyk je pravděpodobnostní komunikační systém, přičemž diskrétní popisy jazyka jsou idealizacemi, které jsou z principu reduktivní. Podle Ramscara má smysl k morfologii přistupovat z perspektivy asociativního učení, přičemž takové učení je podle něj diskriminativní v tom smyslu, že je provázeno soupeřením různých vodítek. V rámci přednášky představil některé své výzkumy (například Ramscar — Dye — McCauley, 2013; Ramscar — Dye — Klein, 2013). Obzvláště zajímavý byl poznatek, že významnou roli při učení hrají nejen pozitivní asociace, ale rovněž asociace negativní (povědomí o tom, že určité dva jevy nemají souvislost, nebývají spojovány). Oba tyto typy mají dopad na zpracování jazyka. Zatímco pozitivní asociace kupříkladu zrychlují vybavování (primingové efekty) či zapamatování, negativní asociace vybavování či zapamatování zpomalují či blokují. Podobnou perspektivu zaujal i celý tematický workshop Jima Blevinse *Discriminative Perspectives in Morphology*.

Celkově se tak dá říci, že výzkum morfologie kráčí po dvou paralelních cestách. Jedna z nich je spíše tradičnější, zaměřená na popis morfologického systému, druhá je naopak silně interdisciplinární, orientovaná psycholingvisticky či komputačně. Domníváme se však, že to neznamená žádné schizma. Konference totiž podle našeho názoru přesvědčivě ukázala, že teoretický lingvistický výzkum přináší cenné hypotézy a výzvy výzkumům experimentálním a ty zase zpětně umožňují posilovat či posouvat teoretické představy o tom, jak morfologie funguje. Tradičnější zaměření badatelé jako Aronoff či Thorntonová tak mohou žít ve vědecké symbióze s experimentálně či interdisciplinárně orientovanými badateli, jakým je například Ramscar.

Celkově lze říct, že konference 17th International Morphology Meeting nabízela mnoho zajímavého a nenarazili jsme na žádný příspěvek, který bychom hodnotili jako podprůměrný. Jedná se o vysoce kvalitní konferenci a je velká škoda, že se jí neúčastní více badatelů z České republiky. Bohemisté mají dodnes tendenci říkat, že když se zabývají češtinou, tak v zahraničí nenajdou odezvu (ať už ve formě publikací, či ve formě příspěvků na konferencích). Pravdou je však opak. O češtině je toho v mezinárodně srozumitelných jazycích málo a není to proto, že by to nikoho nezajímalo.

Jan Chromý a Anna Chromá

LITERATURA:

- GAUSE, Georgij Frantsevitch [= GAUSE, Georgij Francevič] (1934): *The Struggle for Existence*. Baltimore, MD: Williams and Wilkins.
- RAMSCAR, Michael — DYE, Melody — KLEIN, Joseph (2013): Children value informativity over logic in word learning. *Psychological Science*, 24(6), s. 1017–1023.
- RAMSCAR, Michael — DYE, Melody — McCAULEY, Stewart M. (2013): Error and expectation in language learning: the curious absence of ‘mouses’ in adult speech. *Language*, 89(4), s. 760–793.
- SHANNON, C. E. (1948): A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27, s. 379–423, 623–656.
- SLIOUSSAR, Natalia (v přípravě): Singular nouns looking like plurals cause more agreement attraction than genuine plurals.

